

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

J. M. Coetzee
Arabella Kurtz

Povestea cea bună

*Discuții despre adevăr,
ficțiune și psihoterapia
psihanalitică*

Traducere din engleză de
Mihaela Buruiană

TREI

CUPRINS

Cuvânt-înainte	5
Capitolul 1	11
Capitolul 2	17
Capitolul 3	29
Capitolul 4	41
Capitolul 5	57
Capitolul 6	73
Capitolul 7	89
Capitolul 8	107
Capitolul 9	129
Capitolul 10	147
Capitolul 11	167
Bibliografie	181
Glosar	183

Capitolul 1

A fi autorul poveștii propriei vieți (a-ți inventa propriul trecut) față de a fi doar naratorul acesteia. A produce o poveste bine alcătuită față de a povesti adevărul.

Analistul ca ascultător ideal de atent al poveștii. A auzi și a analiza rezistențele din narațiune. Scopul terapeutic: eliberarea vocii pacientului, a imaginației narative a pacientului.

Care sunt calitățile unei povești bune (plauzibile, chiar fascinante)? Când le spun altor oameni povestea vieții mele — și, încă și mai important, când îmi spun chiar mie povestea vieții mele — ar trebui să încerc să o transform într-un artefact bine alcătuit, trecând cu ușurință peste vremurile în care nu s-a întâmplat nimic, sporind drama din vremurile în care s-au întâmplat multe, dând narațiunii o formă, creând anticipare și suspans, sau, dimpotrivă, ar trebui să fiu neutru, obiectiv, străduindu-mă să spun un adevăr care ar îndeplini criteriile din sala de judecată: adevărul, tot adevărul și numai adevărul?

Ce relație am eu cu povestea vieții mele? Sunt autorul conștient al acesteia sau ar trebui să mă văd doar ca pe o voce care rostește, intervenind cât mai puțin posibil, un șir de cuvinte ce se revarsă din interiorul meu? Mai presus de toate, având în vedere bogăția de material pe care îl păstrez în memorie, materialul unei vieți întregi, ce ar trebui sau ce este obligatoriu să elimin, ținând cont de avertismentul lui Freud potrivit căruia ce omit fără să gândesc (adică fără a mă gândi conștient la asta) poate fi cheia celui mai

profund adevăr despre mine? Și totuși, cum este posibil, logic vorbind, să știi ce elimini fără să gândești?

Bănuiesc că psihanalizei îi revine sarcina de a încerca să spună adevărul cel mai profund sau, ca să mă exprim mai modest și mai exact, de a analiza rezistența față de povestirea adevărului, astfel încât povestea unui individ să apară într-un mod cât mai complet, coerent și angajat la un moment dat — pentru că procesul este continuu, iar povestea se schimbă neîncetat. Povestea adevărată pe care cineva ar putea s-o spună în copilărie va fi diferită de povestea aceluiași experiențe spusă în adolescență sau la maturitate și așa mai departe.

Freud a propus metoda asocierii libere drept cea mai bună modalitate de a accesa experiența inconștientă în cabinet, dar, din experiența mea, această metodă nu funcționează așa cum se așteaptă oamenii. Pacientul este invitat să vorbească pe cât de liber posibil, fără să țină cont de regulile sociale și de amabilitățile normale, dar, de obicei, acesta descoperă cât de constrânsă este libera expresie, chiar și în intimitatea propriei minți. Acest exercițiu ne permite nouă să vedem cum funcționează apărările pentru individul respectiv și să lucrăm la analiza rezistenței*, o sarcină substanțială în majoritatea terapierilor.

Se poate spune că psihanaliza are scopul de a elibera imaginația narativă sau autobiografică. Dacă urmărim această idee, atunci este posibil ca un scriitor ca dumneavoastră să vină cu insight-uri (înțelegeri profunde) asupra formei pe care o ia narațiunea în cabinet.

Foarte bine. Atunci dați-mi voie să vă pun o întrebare care mă tot necăjește de ceva timp. Ce vă împinge pe dumneavoastră, ca terapeută, să vreți ca pacientul să înfrunte adevărul despre sine, în loc să colaborați sau să conspirați cu el la crearea unei povești — să-i spunem ficțiune, dar una stimulantă — care l-ar face pe pacient

să se simtă bine în pielea lui, suficient de bine, încât să iasă în lume mai capabil să iubească și să muncească?

Un fel mai radical de a pune aceeași întrebare ar fi: nu sunt toate autobiografiile, toate poveștile de viață, niște ficțiuni, cel puțin în sensul că sunt construcții (ficțiune din termenul latinesc fingere, a forma, a modela, a plăsmui)? Ce vreau să spun aici nu este că autobiografia este liberă, în sensul că putem să inventăm cum vrem noi povestea vieții noastre, ci că, atunci când ne construim autobiografia, exercităm aceeași libertate pe care o avem în vise, unde impunem o formă narativă care ne este specifică, chiar dacă este influențată de forțe obscure pentru noi, unor elemente dintr-o realitate pe care ne-o amintim.

Așa cum știm amândoi, există varietăți de terapie de auto-ajutorare al căror scop clar este să facă subiectul să se simtă bine în pielea sa și care tind să elimine criteriul adevărului, dacă acesta este prea greu de suportat. De obicei, desconsiderăm astfel de terapii. Spunem că vindecarea pe care o oferă acestea este numai aparentă, că mai devreme sau mai târziu subiectul se va lovi din nou de realitate. Dar dacă, printr-un soi de consens social, am hotărî să nu ne destabilizăm, ci, dimpotrivă, să ne susținem reciproc fantasmemele, așa cum se întâmplă în unele grupuri terapeutice? Atunci nu ne-am mai lovi de realitate.

În cultura noastră liberală, post-religioasă, tindem să vedem imaginația narativă ca pe o forță benignă din noi. Dar mai există un mod în care o putem vedea, bazându-ne pe felul în care știm, din experiență, cum funcționează auto-narațiunile în viețile multor oameni: ca pe o facultate pe care o folosim pentru a elabora, atât pentru noi, cât și pentru anturajul nostru, povestea care ne convine cel mai mult, o poveste care să justifice comportamentul nostru din trecut și din prezent, o poveste în care noi avem, în general, dreptate și alți oameni, în general, se înșală. Când această auto-narațiune se ciocnește zgomotos de realitate, de felul în care sunt lucrurile cu adevărat, noi, ca observatori, tragem concluzia că subiectul trăiește într-o iluzie, că adevărul-pentru-sine produs de imaginația

subiectului se află în conflict cu adevărul real. Prin urmare, nu este oare una dintre îndatoririle terapeutului să facă pacientul să înțeleagă că nu este liber să-și inventeze povestea vieții, că inventarea unor povești despre noi înșine poate avea consecințe grave în viața reală?

Dar o narațiune despre viața proprie, care servește prea mult interesele personale, așa cum o descrieți dumneavoastră, va avea o fragilitate, o inconsistență, o tendință de a se destrăma singură. Activitatea psihanalizei ar putea fi descrisă ca o combinație de ascultare atentă și comentarii selective — asupra acelor aspecte din povestea unei vieți care nu par veridice sau care par să sugereze că dincolo de ele se află o poveste mai convingătoare. La asta m-am referit când am spus că, după părerea mea, psihanaliza are scopul de a elibera imaginația narativă.

Vreau să vă întreb dacă dumneavoastră, ca scriitor, rezonați cu ideea aceasta de a lucra prin narațiuni-măști pentru a găsi o narațiune mai adevărată? Prin „mai adevărată“ înțeleg adevărul poetic sau emoțional, când ceva este adevărat pentru sine, coerent în interior și, în același timp, în corespondență cu exteriorul, dar nu neapărat într-un mod transparent sau direct. Iar ceea ce scriitorii știu și psihoterapeuții pot învăța de la ei, sunt convinsă, este că, pentru a ajunge la ceva adevărat în acest sens, dar nou, sau încă nespus, sau încă neconștientizat pe deplin, cea mai bună modalitate este adesea creatoare; ori măcar în conflict cu ceea ce a fost stabilit sau decretat ca adevărat, fără analiză, în realitatea noastră comună.

Sunt sigură că psihoterapeuții cei mai buni, la fel ca ascultătorii cei mai buni și mai înțelegători, se preocupă mai mult de coerența internă a narațiunii — dorințele și frustrările nespuse, care apar treptat în inconsecvențele și întreruperile de formă și conținut — și își impun mai puțin propriile idei, din afară, despre realitatea unei situații sau propriile noțiuni preconcepute despre cum ar trebui trăită o viață.

Capitolul 2

Scriitorii și noțiunile lor problematice despre adevăr (care servesc poate propriile lor interese). Maleabilitatea memoriei. Permanentizarea amintirilor față de invadarea depozitului de amintiri pentru a rescrie povestea propriei vieți. Atracția inventării sinelui. Consecințele sociale ale inventării libere a sinelui.

Adevărul pacientului în întâlnirea terapeutică. Adevărul dinamic (evolutiv). Rolul terapeutului ca mediator. Adevărul inter-subiectiv. Simpatia. Rolul inimii, rolul minții. Experiența socială comună — o constrângere asupra inventării nehibzuite a sinelui. Lecțiile artei. Întâlnirea cu opera de artă ca experiență inter-subiectivă. A învăța să fii liber să-ți asumi propria perspectivă — exemplu clinic.

Simt că trebuie să insist asupra întrebării de ultima dată: scopul terapeutului (intenționat nu scriu „scopul terapiei“) este acela de a aduce pacientul față în față cu adevărata poveste a vieții sale sau cu o poveste a vieții sale care îi va permite să trăiască mai adecvat (mai fericit), adică, în prescripția freudiană minimă, să fie capabil să iubească și să lucreze din nou? Cât de flexibilă își permite terapia să fie în practică? Sigur că terapeutul dorește mereu rezultatul ideal, adevărul complet și acceptarea întregului adevăr de către pacient, dar, având în vedere constrângerile de timp și de bani, nu este nevoie adesea terapeutul să se mulțumească cu un rezultat suficient, un adevăr care nu este deplin, dar este suficient de bun pentru a repune pacientul în stare de funcționare?

Când îl citești pe Freud în momentele lui mai puțin pesimiste, constat că repetă — după părerea mea, fără a pune prea multe întrebări — prescripția: *Veți cunoaște adevărul, iar adevărul vă va face liberi?* Întrebarea mea este: *dacă scopul terapiei este de a elibera pacientul, atunci adevărul este singurul bulevard către libertate? Oare o versiune a adevărului, nu la fel de cuprinzătoare ca întregul adevăr și poate adaptată la nevoile momentului (nevoile din împrejurările prezente în viața pacientului), nu va fi la fel de bună, dacă scopul este repunerea în funcțiune a pacientului?*

Consider că această întrebare este presantă, deoarece, cel puțin din timpurile lui Platon, poeții (adică oamenii care inventează povești) au fost acuzați că nu sunt devotați adevărului mai presus de orice. De obicei, poeții se apără spunând că ei cred în adevăr, dar că au propria definiție a acestuia. Supusă investigației, definiția lor se dovedește, de regulă, mixtă. Adevărul poetic înseamnă, pe de o parte, reflectarea exactă („fidelă”) a lumii, dar și, de cealaltă parte, consecvență, eleganță și așa mai departe — cu alte cuvinte, îndeplinirea unor criterii estetice autonome.

Esența acuzației lui Platon la adresa poezilor este că, atunci când sunt puși în situația de a alege între adevăr și frumusețe, sunt prea repede dispuși să sacrifice adevărul. Esența argumentelor poezilor este că frumusețea este propriul său adevăr.

Veți găsi o versiune a pledoariei „frumusețea este adevăr” în lucrările aproape oricărui scriitor. „Poate că inventez această poveste, dar din motive misterioase care au legătură cu coerența internă, plauzibilitatea, justetea și inevitabilitatea acesteia, povestea este totuși adevărată, într-un anumit sens, sau cel puțin încercă să ne spună ceva adevărat despre viețile noastre și despre lumea în care trăim.”

Platon spune că poetul ne convinge de adevărul versiunii sale despre cum stau lucrurile și ne convinge folosind întregul arsenal de trucuri și instrumente poetice. Astfel, poetul este ca un

orator, al cărui scop nu este să ajungă la adevăr, ci să te atragă de partea sa.

Revin la situația terapeutică. Ce mă împiedică pe mine, ca terapeut, să-mi stabilesc scopul de a folosi ceea ce-mi spune pacientul pentru a veni cu o narațiune convingătoare (adică plauzibilă) a vieții pacientului de până în prezent și cu o schiță convingătoare despre cum poate continua acest fir narativ în viitor, astfel încât pacientul să poată iubi și munci productiv în lume?

Răspunsul evident este: *ce mă împiedică este loialitatea mea față de adevăr. Dar, în practică, poate adevărul — tot adevărul — să fie atins fără o analiză interminabilă? Și dacă analiza interminabilă nu este practică, de ce să nu ne mulțumim cu o versiune a adevărului care, într-un anumit sens, funcționează?*

Răspunsul scurt la întrebarea dumneavoastră este da, sigur că trebuie să ne mulțumim cu o versiune a adevărului care funcționează. Dar, din experiența mea, am constatat că cel mai adesea ceea ce funcționează ESTE adevărul — nu prea pot să accept opoziția pe care ați stabilit-o între caracterul practic și adevăr. Mai întâi, până în momentul în care oamenii ajung să vrea să meargă la un psihoterapeut, adesea au epuizat toate explicațiile plauzibile și de bun simț pentru ce li se întâmplă și au încercat toate formele disponibile de ajutor practic. Este nevoie ca psihoterapeutul să ajute pacientul să sape mai adânc și să înțeleagă de ce este așa de nefericit, într-un fel care nu a fost posibil înainte, de obicei, deoarece oamenii nu pot să înfrunte o situație dureroasă sau dificilă. Când pacientul ajunge să înțeleagă, indiferent cât de imperfectă sau de incompletă este înțelegerea sa, aceea i se pare a fi adevărul. Nu adevărul istoric sau științific, sau filosofic, ci adevărul emoțional.

Aș vrea să încerc să mai spun ceva despre natura adevărului în psihoterapie, deoarece cred că în asta stă problema. Să ne gândim o clipă cum se schimbă de-a lungul vieții modul în care o persoană își vede părinții, să spunem mama. Astfel, în conversația psihoterapeutică, se pot distinge viziunea bebelușului asupra mamei,

cea a copilului, a adolescentului, a tânărului cu sau fără copii proprii, a adultului de vârstă mijlocie și așa mai departe. Eu cred că, dacă ne gândim la asta ca la un exemplu de cum apar poveștile de viață în cadrul terapiei, înseamnă că nu există un adevăr unic și definitiv, care să fie descoperit treptat și cu mari eforturi — în cazul acesta, cu privire la persoana mamei și cine a fost și este aceasta cu adevărat. Sau, dacă se întâmplă așa, nu aceasta este misiunea terapiei, așa cum o văd eu. Mai mult, terapeutul și pacientul colaborează pentru a înțelege modul în care este văzută în mintea pacientului o relație intimă, formatoare, în baza aspectului important al perspectivei: unde se situează pacientul din punct de vedere al dezvoltării și nevoilor proprii, al temperamentului, al naturii relației și al situației exterioare, așa cum este trăită de el. Din acest motiv, adevărul în psihoterapie este dinamic, în esență, dat fiind că derivă din perspectiva unei ființe ale cărei caracteristici externe și interne se modifică, chiar și puțin, de-a lungul timpului.

Dacă ne gândim, de exemplu, cum un pacient își idealizează mama pentru a se proteja de forța plină a dezamăgirii sale față de aceasta, elementul-cheie este să ajutăm pacientul să exploreze logica emoțională a situației și să înțeleagă cum se încadrează aceasta în dezvoltarea sa și cum starea de spirit ce rezultă din aceasta îi împiedică evoluția. Acest lucru s-ar putea face prin eliminarea distorsionii și descoperirea a ceva care pacientului i se pare mai real și mai adevărat în lumea reală. Dar psihoterapeutul își propune să acționeze în sensul înțelegerii lumii interioare a pacientului, eliminând nevoia de distorsionare printr-o înțelegere a nevoii respective, mai degrabă decât printr-o prezentare exagerată a adevărului exterior. (Mie mi se pare că acest al doilea scenariu se apropie periculos de mult de genul acela de critică și de invalidare a experienței care determină oamenii să facă terapie din start.)

Adevărul în psihoterapia psihanalitică este adevărul interior — adevărul din inima și mintea pacientului, adevărul perceput și, dacă suntem norocoși, înțeles prin inima și mintea psihoterapeutului. La fel cum încercăm să nu uităm că pacientul este un subiect care

percepe, care trăiește lumea în felul propriu, unic, și să-l ajutăm să se cunoască mai bine ca atare, și psihoterapeutul este un subiect care percepe și simte în relația cu pacientul ca obiect. Felul în care terapia oglindește toate actele de cunoaștere și de înțelegere care implică un subiect și un obiect este ceea ce permite o explorare binevoitoare și acordată emoțional a modului în care pacientul fabrică sensuri.

Așadar, adevărul pe care se bazează psihoterapia sau, cel puțin, versiunea mea de psihoterapie este mereu dinamic, temporar și inter-subiectiv. Este cuprins în termenii unei relații, al cărei scop este să analizeze experiența interioară pentru a-l ajuta pe pacient să trăiască pe cât de deplin posibil în lume. De asemenea, cred că se bazează și pe convingerea că ne putem cunoaște și înțelege complet pe noi înșine numai prin ceilalți, prin felul în care ne raportăm atât la ceilalți, cât și la noi în relație cu ceilalți, și prin felul în care ceilalți se raportează la noi.

Așa interpretez și cartea dumneavoastră *Miezul verii*³.

Răspunsul dumneavoastră se bazează în mod evident pe o experiență clinică bogată și pe o reflecție îndelungată asupra acestei experiențe, încât mă simt jenat să ofer un răspuns. Eu nu am niciun fel de experiență, întrucât nu m-am aflat de nicio parte a dialogului clinic. Cazul la care m-am referit (și mă întreb dacă reprezintă măcar un caz) mi se pare atât de abstract, încât devine fantezist. Dar dați-mi voie să continui, pe cât de bine pot.

O să încep prin a pune o întrebare filosofică. Ce este un eveniment în sine, în comparație cu evenimentul pe care ni-l interpretăm nouă sau pentru noi, sau pe care alții ni-l interpretează nouă sau pentru noi, mai ales când acești alții sunt reprezentanți ai unei autorități? „Când aveam opt ani, tatăl meu m-a lovit cu o rachetă de tenis”, spune un subiect. „Nu este adevărat”, spune tatăl. „Agitam racheta

3 *Miezul verii. Scene de viață provincială*, Editura Humanitas Fiction, Colecția Raftul Denisei, București, 2012, traducere din engleză și note de Irina Horea. (N. trad.)

și l-am lovit din greșeală.“ Ce s-a întâmplat în realitate? Mai exact, care amintire despre această întâmplare este adevărată: a băiatului sau a tatălui? O numesc amintire, dar aceasta este o suprasimplificare: este o engramă care a făcut obiectul unei anumite interpretări. Aș putea chiar să merg mai departe și să spun că este o engramă care a făcut obiectul unei interpretări în spatele căreia se află o anumită voință de interpretare (în cazul băiatului, poate voința de a da evenimentului cea mai sumbră interpretare, iar în cazul tatălui, voința de a-i da o interpretare nevinovată). Cum putem noi să separăm componenta memoriei de componenta interpretării, lăsând deoparte deocamdată voința din spatele interpretării? Este posibil — atât filosofic, cât și neurologic — să vorbim despre o memorie primară, necolorată de interpretare?

Chiar recent am citit un articol de Jonathan Franzen, în care acesta spunea că, după ce dăduse un interviu după altul pentru promovarea noii lui cărți, simțise că trebuie să se elibereze, altfel avea să înceapă să creadă în povestea de viață despre care tot vorbise în interviuri. Eu interpretez nu că ar fi spus el neadevăruri în interviuri, ci că repetarea aceleiași povești a propriei vieți lăsa o urmă atât de adâncă, încât în curând avea să-și piardă libertatea de a interpreta (de a-și aminti) viața sa altfel.

Să vezi în povestea vieții un compendiu de amintiri pe care ești liber să le interpretezi în prezent conform cerințelor (și dorințelor) prezentului mi se pare modul tipic de gândire al unui scriitor. Aș spune că la polul opus se află modul în care își văd viața mulți oameni: ca pe o istorie permanentizată („nu poți schimba trecutul“). Ciudat este cum mulți dintre noi vrem să ne permanentizăm povestea vieții repetând la nesfârșit, și nouă înșine, dar și altora, o interpretare preferată a acestei povești.

Poți auzi exemple banale de permanentizare a unei bucăți de istorie în orice zi a săptămânii, doar stând în autobuz și trăgând cu urechea la conversații. „I-am spus... Ea mi-a zis... Eu i-am răspuns...“

Dumneavoastră scrieți despre modurile schimbătoare în care cineva își poate vedea trecutul în funcție de vârsta sau de dezvoltarea sa personală; folosiți cuvântul perspectivă. Nu cred că noi doi ne deosebim așa de mult în această privință. Terapeutul care se confruntă cu noțiunea „banală“ că trecutul unei persoane (mai exact, povestea trecutului acesteia) este imuabil vede în asta, cu siguranță, un obstacol.

Așa cum am mai spus, ce mă interesează pe mine în aceste povești fixe de viață nu este neapărat ce conțin ele, ci mai degrabă ce a fost lăsat pe dinafară.

Bănuiesc că această lăsare pe dinafară este refulare*; iar teoria spune că bucățelele care au fost eliminate sunt încă acolo, undeva, în adâncurile întunecate ale memoriei. Știu că noi, oamenii, dispunem de un creier imens, dar este oare suficient de mare să cuprindă tot ce a fost lăsat pe dinafară? Ceea ce lăsăm pe dinafară nu înseamnă tot ce se află în univers, mai puțin mica noastră parte? Spunem că le lăsăm pe dinafară pentru că nu sunt relevante. Prin asta, înțelegem că nu sunt relevante pentru interpretarea prezentă pe care preferăm să o dăm trecutului nostru.

Toate acestea mă trimit înapoi la sugestia dumneavoastră că psihoterapeuții ar putea învăța de la scriitori (în cazul de față, scriitori de ficțiune) cum să urmărească sau măcar să fie mulțumiți cu o poveste de viață al cărei adevăr este unul poetic (un termen greu de definit, mai târziu scrieți despre „adevărul a ceea ce se află în inimă și în minte“, care ar putea să fie același lucru sau nu), și nu unul pragmatic, care să se conformeze cu faptele date.

Aș fi de acord și aș putea fi chiar convins să merg și mai departe: să spun că terapeutul ar putea urmări să insufle pacientului libertatea de a fi stăpânul propriei povești de viață; că sentimentul de libertate sau de stăpânire și ceea ce poate fi realizat prin acesta se poate dovedi mai important chiar decât povestea în sine.

Totuși, întrebarea este dacă chiar ne dorim să avem o societate în care toți oamenii din jur se simt încurajați (un termen pe care îl folosesc cu prudență) „să fie cine vor ei să fie“ jucându-și (traducând

în act) miturile personale (adevărurile „poetice“) pe care și le-au construit. Avem încredere că imaginația umană este o forță invariabil aflată în slujba binelui? Oare în nouăzeci și nouă la sută dintre cazuri, imaginația umană nu se oprește asupra celei mai banale povești, alese din repertoriul comercial?

Ce alternative ar avea cineva, nu sunt sigur. Pe de o parte, sunt alarmat de posibilitatea unei lumi în care noțiunea de libertate a oamenilor ar include libertatea de a-și reconstrui istoriile personale la nesfârșit, fără teamă de sancțiune (frica de principiul realității). Pe de altă parte, dacă un individ care este profund nefericit poate fi înveselit de încurajările de a-și revizui povestea vieții, dându-i o orientare pozitivă, cine ar putea să obiecteze?*

În primul caz, mi se pare că adevărul contează, în sfârșit. Nu putem să fim cu toții cine ne place nouă să credem că suntem. În al doilea caz, mi se pare că adevărul contează mai puțin. Ce rău e într-o minciună nevinovată dacă ne face să ne simțim mai bine? (Exemplu de o astfel de minciună: după ce murim, ne trezim într-o altă lume, una mai bună.)

Ajutați-mă să trec de punctul acesta.

Cu siguranță pot să încerc!

Dacă extrapolez un pic, alternativele psihologice pe care le aud în răspunsul dumneavoastră sunt: o relație cu realitatea externă, care este invocată ca inumană la modul literal — pură, fără interpretare și, astfel, mai presus și dincolo de noi (cred că ne referim la aceasta ca la o necesitate morală cu expresii de genul „trezește-te la realitate“ și „înfruntă realitatea“); și, de cealaltă parte, o situație alarmantă în care cunoașterea unei realități coordonate, comune, este minimă, iar oamenii sunt izolați unii de alții din cauză că sunt absorbiți în fantasma lor de îndeplinire a dorințelor și în poveștile cel mai convenabil de spus despre viețile lor.

Ceea ce lipsește este senzația că suntem ființe pe această lume: în această descriere, fie parcă existăm numai în mintea noastră, fie,

într-un sens, nu existăm deloc. Experiența externă și cea internă sunt în conflict, nu într-o relație.

Ideea de realitate pură, externă — un spațiu în care are loc un eveniment, care este doar un eveniment în sine — nu este ceva ce pot intui altfel decât într-un mod care pare forțat și pe deplin abstract. Pot să mă bazez doar pe experiența mea — pe ce altceva? — din care rezultă că experiența este absolut o chestiune de perspectivă, fie individuală, fie comună. Adică are loc în mintea ființelor. Dar dacă experiența se află în mintea ființelor, ființele, la rândul lor, se află clar situate în lumea noastră comună, lumea stâncilor și a copacilor, și a râurilor, și a betonului, și a mașinilor, și a altor oameni. Așadar, ceea ce spun nu este în niciun caz o negare a experienței comune, a ceea ce se numește realitate sau normalitate, ci mai degrabă o observație destul de simplă cu privire la locul cunoașterii noastre, o pledoarie pentru un simț profund al realității ca ființe subiective pe lume.

Artiștii — cântăreții, pictorii, scriitorii — sunt cei care m-au inspirat cel mai mult în ceea ce privește natura subiectivă și intersubiectivă a experienței; cei care îmi spun că nu putem decât să fim noi înșine, dacă am găsi încrederea să realizăm asta; și că, vrem-nu vrem, suntem influențați de alții, de cei care au venit înaintea noastră și cei care trăiesc alături de noi, în moduri pe care doar le bănuim.

Arta pe care o iubesc pare să-mi spună: „Privește la ce se întâmplă în jurul tău — cu toată bogăția, detaliile și culorile, cu frumusețea și urătenia sa; nu te opri din a privi și din a te gândi la ce vezi; dar nici nu uita că tu ești cel care privește, că ai o poziție și un loc din care privești — și la fel fac și alți oameni. Ocupă acea poziție pe deplin.“

Această invitație de a-ți ocupa perspectiva — de a o înțelege și a o deține cu toată dificultatea și complexitatea ei, pe cât de atent posibil — mi se pare esențială pentru practica psihanalizei post-moderne, de secol XXI. Ideea este că toți avem câte o perspectivă, care sigur că nu este statică, ci se modifică și se dezvoltă, și în poveștile